

Samardžija, Marko, *Leksikologija s poviješću hrvatskoga jezika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

Tafra, Branka, "Sinonimija" u: *Jezikoslovna razdvojba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1995, str. 17–22.

Tafra, Branka, "Bliskoznačni odnosi u leksiku" u: *Od riječi do rječnika*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, str. 213–227.

Težak, Stjepko, *Hrvatski naš svagda(š)nji*, Školske novine, Zagreb, 1990.

Maja Opašić

LINGVISTIKA NADREČENIČNIH JEZIČNIH ODNOSA

Robert-Alain de Beaugrande – Wolfgang Ulrich Dressler

UVOD U LINGVISTIKU TEKSTA

(prev. N. Palašić, ur. L. Badurina,
Disput, Zagreb, 2010.)

Oduvijek neveliku i nedostatnu hrvatsku prijevodnu literaturu iz područja lingvistike u studenome je prošle godine obogatio prijevod jednogaavnog naslova. Riječ je o knjizi *Uvod u lingvistiku teksta* Roberta-Alaina de Beaugrande i Wolfganga Ulricha Dresslera, nezaobilaznoj u proučavanju lingvistike teksta, objavljenoj 1981. godine istodobno na njemačkome i engleskom jeziku.

Izlazak hrvatskoga prijevoda toga izrazito važnog i upravo temeljnog djela za proučavanja u području lingvistike nadrečeničnih jezičnih odnosa prigoda je i za kratak osvrt na teorijske misli koje su prethodile identificiranju teksta kao objekta lingvističkih istraživanja i na uvjete u kojima se oblikovala nova grana u jezikoslovlju *lingvistika teksta*. Poznato je da je tradicionalni europski pristup tekstu izrastao na strukturalističkoj misli – teoriji koja je, sukladno znanstvenoj misli

svojega doba, uvjetovanoj tadašnjim stupnjem razvoja znanstvene zajednice i činjenicom da je suvremena lingvistika još bila u povojima, lingvistici nastojala pribaviti metodološki instrumentarij na temelju kojega će se moći neosporno pokazati da je i ona zavrijedila da joj se prizna status egzaktno znanosti. U tu su se svrhu u lingvistici počeli primjenjivati istraživački pristupi poznati u drugim već afirmiranim egzaktnim područjima – prirodnim znanostima. I dok je takvom metodologijom, još od De Saussureova doba preko ženevskih i praških strukturalista, egzaktni *langue*, jezik, uspješno proučavan i opisivan, *parole*, govor, nužno je ostajao izvan znanstvenih vidokrugaa. Bavljenje govorom značilo je naime da će biti potrebno opisati narav jezične *kommunikacije* – područja čijem opisu ne pridonosijegovo strukturalno raščlanjivanje (jer strukturalna će raščlamba naime zahtijevati

predradnju: svjesno prestati na *parole* gledati ikako drugačije osim kao na *langue*, tj. treba ga, ako je to ikako moguće, podvesti pod *langue* ili u suprotnome odustati od njega kao od nečega što bi bilo vrijedno proučavanja). Da je proučavanje jezične komunikacije zahtijevalo primjenu novoga, *funkcionalnog* aspekta, uočili su upravo praški strukturalisti, čime se na neki način sama strukturalistička misao „iskupila“ za jednostranost i hermetičnost svojega početnog strogog pristupa. Praški strukturalizam za razliku od dotadašnjega pristupa rečenici kao jezičnoj jedinici isključenoj iz konteksta počinje proučavati rečenicu s aspekta njezine uključenosti u kontekst, tj. kao aktualiziranu (aktualnu) veličinu otvoriši tako mišlju o aktualnoj sintaksi novo područje proučavanja – suprasintaksu, tj. nadrečenično jedinstvo odnosno tekst. Za razliku od praških strukturalista, koji ističu da je rečenica istodobno i jezična i komunikacijska činjenica (tj. uključena u kontekst ili kontekste), začetnik sistemske funkcionalne lingvistike M. A. K. Halliday (od 60-ih godina 20. stoljeća nadalje) razini teksta u svojim promišljanjima prilazi s polazišta da se jezična komunikacija ne može ostvariti u jedinicama manjima od teksta, već samo tekстом te u skladu s time jeziku pristupa preko teksta, postavivši tako u prvi plan funkcionalnu narav jezika. Te su Hallidayeve vrlo utjecajne misli, koje je terminološki obuhvatio pojmom funkcionalne gramatike (80-ih godina 20. stoljeća), imale i imaju snažne odjeke osobito u ukupnosti anglofonog svijeta.

U kontekstu iznesenog pregleda poticaja koji su vodili k oblikovanju lingvistike teksta ključno mjesto ima i knjiga *Uvod u lingvistiku teksta* R. De Beaugrandea i W. Dresslera. Priča o njezinu nastanku ujed-

no je i priča o utjecaju dinamike razvoja mlade lingvističke grane na rad znanstvenika koji je prate, ali i o ulozi prijevoda znanstvene literature u suvremeno doba, osobito u područjima koja se brzo razvijaju i napreduju – tim će se zanimljivim pitanjima, svakako, pridružiti i priča o prijevodu jedne za jezikoslovnu znanost temeljne knjige na hrvatski jezik sa znatnim datumskim odmakom. Lingvistika teksta počela se razvijati 70-ih godina 20. stoljeća u Austriji, Njemačkoj i Nizozemskoj – u to je doba, 1972. godine, izašla knjiga *Einführung in die Textlinguistik* iz pera profesora bečkoga sveučilišta Wolfganga Dresslera. Autor je uvidio potrebu prevodenja svoje knjige na engleski jezik, no dogovor o prijevodu, 1976. godine, s Robertom de Beaugrandeom, profesorom floridskoga sveučilišta, pretvorio se u zamisao o pisanju nove inačice Dresslerove knjige, ovoga puta u suautorstvu. Učinjeno je to, prema riječima autorā, zato što je proučavanje literature koja se pojavila poslije 1972. godine pokazalo da su novi teorijski pristupi i metode u proučavanju teksta i u tako kratkom razdoblju donijeli velike novine i rezultirali mnogo intenzivnijom *interdisciplinarnom* suradnjom nego ikad dotad u lingvistici. Nova je knjiga u odnosu na izdanje iz 1972. godine nanovo i strukturirana, a rad na njoj autori su podijelili tako da se Dresslerov prilog temelji ponajviše na teoriji predstavljenoj u prvome izdanju, dok je obrada tema potaknutih nakon 1972. godine povjerena uglavnom de Beaugrandeu. Godine 1981. svjetska je lingvistika tako dobila de Beaugrandeovo i Dresslerovo zajedničko djelo *Introduction to Text Linguistics* (objavljeno u Londonu, Longman) i *Einführung in die Textlinguistik* (objavljeno

u Tübingenu, *Max Niemeyer Verlag*) koje donosi ključne novosti u pristupu predmetu svojega proučavanja. U njemu su, prije svega, ujedinjena dva pristupa proučavanju teksta: europski strukturalistički te američki pragmalingvistički i diskursni pristup. U uvodnoj riječi autori objašnjavaju svoj pristup lingvistici nadrečeničnih jezičnih odnosa kao pokušaj njezina povezivanja sa širokim spektrom interdisciplinarnih istraživanja produkcije, recepcije i uporabe tekstova u ljudskoj interakciji. Odlučuju se za motrenje teksta s aspekta njegove uporabe, što podrazumijeva identifikaciju diskursa u kojem se on ostvaruje. To nadalje znači da se tekstovi međusobno razlikuju po svojoj pripadnosti ovoj ili onoj tekstnoj vrsti (npr. pjesma, dijalog, novinski članak, udžbenik) te je pritom zadatak znanosti o tekstu utvrditi koja su zajednička, a koja različita obilježja pojedinih tekstova i tekstnih vrsta. Drugim riječima, tekstna će se lingvistika pozabaviti naprimjer pitanjima: koje kriterije tekstovi moraju ispuniti, kako se proizvode i primaju, kako se koriste u ovom ili onom kontekstu. Zadatak je tekstne lingvistike objasniti funkcije tekstova u ljudskoj interakciji. No da bi se one mogle proučiti, važno je, prema riječima autorâ, razmatrati ukupni dojam teksta, a njega ne može na pravi način i potpuno odražavati zapis riječi i rečenica kojega teksta na papiru. Upravo stoga autori tekst definiraju kao komunikacijski događaj koji ispunjava sedam kriterija tekstualnosti, a to su: *kohezija* (sastavnice površinske strukture teksta, tj. riječi, organizirane su na temelju gramatičkih pravila i konvencija u pojedinom jeziku), *koherencija* (rezultat je kognitivnih procesa osoba koje upotrebljavaju tekst, što znači da

koncepti i relacije iskazani u površinskoj strukturi teksta osobama postaju smisljeni, npr. tako što se među konceptima uspostavlja npr. uzročna veza, razlog, svrha, vremenski slijed i sl.), *intencionalnost* (stav autora teksta koji želi stvoriti kohezivan i koherentan tekst koji će ispuniti njegove namjere i postići cilj), *prihvatljivost* (stav primatelja teksta da on očekuje kohezivan i koherentan tekst koji je za njega koristan ili relevantan), *informativnost* (količina očekivanog/poznatog i neočekivanog/nepoznatog u pojedinim dijelovima teksta), *situativnost* (relevantnost teksta za komunikacijsku situaciju) i *intertekstualnost* (međuvisnost proizvodnje, odnosno recepcije teksta i znanja sudionika u komunikaciji o drugim tekstovima i o tekstnim vrstama). Spomenute kriterije tekstualnosti autori smatraju konstitutivnim načelima komunikacije tekstovima: ako su oni iznevjereni, komunikacija tekstem se dokida. *Regulativna načela* pak ne definiraju tekst, nego kontroliraju komunikaciju tekstem: u tome će smislu biti važna načela *efikasnosti*, *efektnosti* i *primjerenosti* teksta (efikasnost ovisi o stupnju napora koji sudionici u komunikaciji moraju uložiti pri uporabi teksta – što je taj napor manji, tekst je efikasniji; efektnost ovisi o snazi dojma koji tekst ostavlja na primatelja i o tome stvara li on povoljne uvjete za postizanje kakva cilja; primjerenost nekoga teksta sklad je tekstnoga konteksta i načina na koji se održavaju kriteriji tekstualnosti, tj. takav odabir sastavnica teksta koji najbolje odgovara očekivanjima primatelja određenoga tipa poruke). Svako se od konstitutivnih načela tekstualnosti razmatra u zasebnome poglavlju u knjizi na različitim tipovima tekstova/tekstnim vr-

stama. Bavljenje tekstem na temelju analize dinamike procesa njegova stukturiranja – koja uključuje traganje za pravilnostima, strategijama, motivacijama, preferencijama i standardnim slučajevima (*defaults*) radije nego pravilima i zakonima – nametnulo je autorima i potrebu redefiniranja egzaktnosti lingvistike. Naime suprotno metodološkim zahtjevima prema kojim se lingvistika morala ugledati na fiziku, matematiku, logiku i druge prirodne znanosti, proučavanje jezika u komunikaciji pokazuje da se jezik ne može potpuno i točno opisati metodama preuzetima iz njih, već treba priznati da on, kao i svaka ljudska aktivnost, ima vlastite specifične fizičke, matematičke i logičke osobine. To nadalje znači da su *prihvatljivost* i *primjerenost* važniji kriteriji za tekst od gramatičke pravilnosti i takvu bi *nepreciznost* predmeta svojega istraživanja, upozoravaju autori, lingvistika trebala sustavno afirmirati umjesto da je prešućuje i negira.

U prigodi izlaska prijevoda ovoga djela ključnog za lingvistiku nadrečeničnih jezičnih odnosa osvrnut ćemo se ukratko i na hrvatske jezikoslovce koji su pridonijeli istraživanju u toj disciplini. Područjem suprasintakse prvi se u Hrvatskoj počeo baviti Josip Silić sredinom 70-ih godina 20. stoljeća. Kao izvrstan poznavatelj teorije praške aktualne sintakse napisao je, nakon disertacije pod naslovom *Organizacija vezanoga teksta (Lingvističko-stilistički pristup nadrečeničnom jedinstvu hrvatskoga književnog jezika)* (1975. godine), i prijelomno djelo u hrvatskome jezikoslovlju: monografiju o ustroju teksta *Od rečenice do teksta: teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva* (1984. godine). Prinosi hrvatskih jeziko-

slovaca koji su zatim uslijedili malobrojni su, premda svakako respektabilni svojim sadržajem. Mirna Velčić objavljuje knjigu o konektorima u argumentacijskom diskursu (pod naslovom *Uvod u lingvistiku teksta*, 1987. godine), dok su se pragmatolingvističkim i tekstnolingvističkim temama u svojim knjigama bavile germanistice Zrinjka Glovacki-Bernardi (*O tekstu*, 1990. godine) i Nada Ivanetić (*Govorni činovi*, 1995; *Uporabni tekstovi*, 2003), te polonistica Neda Pintarić (*Pragmeme u komunikaciji*, 2002). Vrijedne osvrte na tekst i diskurs u pojedinim su svojim člancima predstavili i drugi hrvatski jezikoslovci, npr. Radoslav Katičić, Ivo Pranjković, Dubravko Škiljan, Pavao Tekavčić, a Hrvatsko društvo za primijenjenu lingvistiku održalo je znanstveni skup te objavilo zbornik radova na tu temu (*Tekst i diskurs*, urednici: Marin Andrijašević i Lovorka Zergollern-Miletić, 1998). U novije doba o ustrojstvu teksta progovara se i u jednoj gramatici (*Gramatika hrvatskoga jezika* Josipa Silića i Ive Pranjkovića, 2005. godine). S dosezima istraživanja koja se na području tekstne lingvistike provode u svijetu, prvenstveno u anglosaksonskoj lingvistici, hrvatsku znanstvenu javnost sustavno upoznaje Lada Badurina, već duže od jednog desetljeća, ponajprije u svojim radovima iz toga područja te u knjizi *Između redaka: Studije o tekstu i diskursu* (objavljenoj 2008. godine). Radovi Lade Badurine na tome području predstavljaju bitan pomak u hrvatskoj lingvistici jer dotad prevladavajućem pristupu, koji je mahom ostajao na strukturalističkim zasadama, pridružuje nov, suvremen pristup i primjenjuje ga na jezično stanje u hrvatskome (standardnom) jeziku. Ne iznenađuje stoga što je

hrvatski prijevod De Beaugrandeova i Dresslerova *Uvoda u lingvistiku teksta* uređila upravo Lada Badurina – pothvat je to ostvaren uz suradnju s prevoditeljicom Nikolinom Palašić i izdavačkom kućom Disput iz Zagreba koja je, uz sunakladništvo Filozofskoga fakulteta u Rijeci, knjigu objavila u okviru svoje biblioteke *Palimpsest*, znanstvenoj javnosti već dobro poznate po objavljivanju vrlo zapaženih naslova kao što su: zbornik radova *Važno je imati stila* (urednika K. Bagića), *Treba li pisati kako dobri pisci pišu* K. Bagića, *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika* J. Silića, *Hrvatski s naglaskom* K. Mićanovića, *Uvod u pridjev* I. Markovića i dr.

Sve u svemu, *Uvod u lingvistiku teksta* djelo je već trideset godina prisutno u znanosti i dakako da je u tome dugom razdoblju iradiralo i na hrvatsku znanstvenu zajednicu. Valja međutim naglasiti da je dobro poznavanje toga djela ostalo omeđeno na tek nevelik krug lingvista koji su se u nas bavili područjem istraživanja nadrećeničnog jedinstva/teksta te će stoga napokon dočekani hrvatski prijevod De Beaugrandeove i Dresslerove knjige značiti prije svega mogućnost iradijacije njihove misli na širu jezikoslovnu znanstvenu zajednicu. Unutar nje ne treba zaboraviti i na sveuči-

lišnu zajednicu, kojoj će prijevod ovoga djela zasigurno biti poticaj da se mladim naraštajima budućih jezikoslovnih stručnjaka na hrvatskim sveučilištima ponude kolegiji iz područja tekstne lingvistike – zahvaljujući i prijevodu ovoga djela relevantna je literatura i za te potrebe napokon bitno dopunjena i dostupna. I ne samo to, hrvatski prijevod toga važnog djela pridonijet će zasigurno i usustavljivanju nekih terminoloških rješenja u području lingvistike teksta, a olakšat će i dostupnost njihovih stranih ekvivalenata (u predmetnom se kazalu naime uz hrvatsku predmetnicu donose odgovarajući termini i na njemačkome i na engleskom jeziku). Naposljetku s pravom je moguće nadati se da će afirmacija interdisciplinarnoga pristupa u proučavanju teksta – koji (pristup) autori u posljednjem poglavlju i posebno naglašavaju predviđajući mogućnosti primjene lingvistike teksta u mnogim drugim disciplinama: kognitivnoj znanosti, sociologiji, antropologiji, terapijskoj psihologiji (jezičnoj terapiji), znanosti o književnosti, translatologiji, kontrastivnoj lingvistici, nastavi stranih jezika, semiotici i računalstvu – zahvaljujući ovome izdanju donijeti nove poticaje i nove perspektive i izvan jezikoslovlja.

Mihaela Matešić